

О. Г. Михайленко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Розглянуто основні напрями сучасної наукової думки щодо сутності поняття «сталий розвиток сільського господарства» та його складових елементів, визначено фактори впливу та умови сталого розвитку сільського господарства. На основі багатофункціональності галузі теоретично обґрунтовано «піраміду потреб» сталого розвитку сільського господарства, доведено необхідність узгодження орієнтирів сталого розвитку на всіх рівнях управління та стадіях відтворення сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, багатофункціональність галузі, потреби розвитку галузі, економічний, соціальний, екологічний складники сталого розвитку.

О. Г. Михайленко

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Рассмотрены основные направления современной научной мысли о сущности понятия «устойчивое развитие сельского хозяйства» и его составляющих элементов, определены факторы влияния и условия устойчивого развития сельского хозяйства. Исходя из многофункциональности отрасли теоретически обоснована «пирамида потребностей» устойчивого развития сельского хозяйства, необходимость согласования ориентиров устойчивого развития на всех уровнях и стадиях воспроизводства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельское хозяйство, многофункциональность отрасли, потребности развития отрасли, экономическая, социальная, экологическая составляющие устойчивого развития.

O. G. Mikhaylenko

SUSTAINABLE AGRICULTURE: THEORETICAL ASPECTS

The transition of humanity on the path of sustainable development needs a revision of many aspects of the modern world. Thereby problems of development of agriculture require a special attention, because the main purpose of this field is to solve the food problem, and the results of this industry always depend on climatic conditions and the environment. At the same time, certain approaches in the organization of agricultural production can have a negative impact on the state and development of agrolandscapes.

The aim of the author's research is generalization of existing approaches to the definition of sustainable development of agriculture, determining factors of influencing and conditions of stability of sustainable agricultural development, analysis of assessing methodology of sustainable development, which can be used to assess the sustainability of export-oriented agriculture. Also the main point is determination of indicators of sustainable development of agriculture in Ukraine.

The achieving of sustainable development is extremely important for countries whose economies have excessively high dependency on energy, raw materials and other important resources. Expanding the use of its own mineral resources, especially the

excessive export of raw materials and products from it with low added value, cause for countries not only negative economic consequences but also environmental. In particular it polluted environment, increased land degradation, increased man-made threats. Together with climate changes and the threats they significantly influence on the choice of state decisions in relation of ensuring effective sustainable development of country.

At the present stage of sciences development, there are different approaches to the definition of «sustainable development of agriculture», but the general idea is that the sustainable development of agriculture is the main condition for the providing of environmentally-friendly and safe for health food of the population at levels sufficient to fully meet the needs of people in the global, regional and national levels.

In such a situation should be particularly emphasized that sustainability of development is based on unity and balanced development of three components – economic, environmental and social. It's impossible to implement any of the three components of sustainable development strategies in isolation, one at the expense of others. They organically interrelated and interdependent. However, it should be noted that this unity key element is environmental. All other elements are meaningless without nature conservation and habitant of people. Based on the three components of sustainable development, indicators of sustainable development of export-oriented agriculture have been defined by author.

So, in author's opinion, sustainable development of agriculture is a driven, dynamic, complex, multi-process, which is based on the unity and balanced development of the three components (indicators) – economic, social and environmental. The main condition of sustainable development is a solution the food problem at the regional, national and global levels provided maintaining and restoring the natural environment.

We must take into account that the system balancing of these three components is extremely challenging. Thus, the interconnection of economic and environmental components requires valuation of anthropogenic impacts on the environment. The interconnection of social and economic components involves achieving fairness in the distribution of wealth between people and providing targeted assistance to the poor. The interconnection of social and environmental components leads to the need maintaining the same rights of present and future generations to exploit natural resources.

Key words: *sustainable development, agriculture, economic, environmental, social indicators.*

Постановка проблеми. Розгляду сільського господарства як об'єкта дослідження на засадах сталості передувало формування самої концепції сталого розвитку на першій конференції ООН з навколишнього середовища в 1973 р. у Стокгольмі, уживання поняття в доповіді Комісії ООН «Наше спільне майбутнє» у 1987 р. та визнання, що сталий розвиток потребує узгодження і гармонізації соціального, економічного та екологічного складників для задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь – у документі «Порядок денний на ХХІ ст. « на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. На саміті в Йоганнесбурзі у 2002 р. учасники закликали запроваджувати національні та регіональні ініціативи та прискорити перехід на стале виробництво та споживання, у тому числі сільсько-господарської продукції. Зусилля світової спільноти стали спрямовувати на підвищення ефективності використання ресурсів, скорочення забруднення навколишнього середовища від виробництва та споживання сільськогосподарської продук-

ції, вирішення питань продовольчого забезпечення та продовольчої безпеки. За прогнозами ФАО попит на продовольство у найближчі сорок років збільшиться більше ніж на 60% за чисельності населення 9 млрд. осіб, причому майже мільярд споживачів будуть не в змозі споживати продовольчі товари у достатньому обсязі.

Сільське господарство – ресурсоемна галузь, причому такі ресурси, як вода, родючий ґрунт, біорізноманіття постійно виснажуються, забруднюються та руйнуються. Традиційне сільське господарство споживає левову частку доступної прісної води, а отже, має нести відповідальність за збезлісіння, втрату біорізноманіття, деградацію земель та відтворення природного середовища. У свою чергу зміна клімату може суттєво обмежити виробництво та споживання продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем сталого розвитку сільського господарства проводили вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: О. Бородин, О. Гойчук, О. Несветов, А. Лісовий, О. Попова, Ю. Бабочкіна, О. Зигрій, Л. Заставнюк, І. Гончаренко, А. Стельмашук, Н. Хміль, В. Іванов, А. Пономарьова, М. Малік, В. Полішук, І. Остапчук, Ст. Тангерман, Лім Лі Цзин та ін. Питання продовольчої безпеки та зміни клімату у контексті сталого розвитку галузі дискутуються у роботах У. Хофмана, К. Кита, Д. Береутер, Д. Глицкман,

Г. Ц. Нелсона. На питаннях сталості розвитку галузі сконцентрована діяльність Міжнародного центру з торгівлі та сталого розвитку (МЦТР) та Міжнародного інституту з навколишнього середовища та розвитку (МІНР); екологічні та соціальні наслідки виробничої діяльності сільськогосподарського сектора дискутуються в ЮНКТАД; торговельні аспекти сільськогосподарської продукції розглядаються на раунді СОТ у Досі; питання продовольчої безпеки залишаються у центрі уваги ФАО та ЮНЕП.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи сталий розвиток галузі з економічних, соціальних та екологічних позицій автори акцентують увагу на провідній зростаючій ролі екологічних орієнтирів розвитку для сільськогосподарського виробництва, але по-різному трактують завдання, способи, чинники та умови їх досягнення. Наприклад, О. Л. Попова наголошує на тому, що сільське господарство являє собою інтегровану (агроекологічну) цілісну систему виробництва рослинницької і тваринницької продукції, яка використовує невідновлювані та внутрішні ресурси, господарчі цикли якої пов'язані з природними біологічними циклами [1]. С. М. Пшихачов приділяє увагу рільництву, яке є фундаментом цивілізації, основою існування суспільства і являє собою ядро сучасної продовольчої системи, тому перехід до концепції сталого розвитку сільського господарства має екологічну мотивацію та потребує збалансованого розвитку елементів агроекосистеми. Д. В. Шиян вважає, що сталий розвиток – це керований розвиток, у тому числі й процесами в масштабі біосфери, однією із характеристик якого є стабільність, таким чином, він поєднує економічне зростання та питання охорони навколишнього середовища й доступності природних ресурсів [2].

У дослідженнях представлено поєднання галузевого та територіального підходів, що висувається як об'єктивна необхідність, оскільки земельні ресурси, а головне сільськогосподарські угіддя є базою агропромислової діяльності, що обумовлює їх економічний, соціальний та екологічний зв'язок у контексті сталого розвитку [3]. Поділяючи погляди дослідників щодо територіально-галузевого підходу, О. В. Шубравська вважає, що сільськогосподарське виробництво має безпосередній зв'язок із переробкою сільськогосподарської продукції та споживчим

ринком. Проблема ж розвитку сільських територій включає в себе і питання забезпечення зайнятості сільського населення, гарантування йому гідного рівня доходів і соціальних благ, а також збереження і відновлення природних ресурсів у сільській місцевості.

Зарубіжні дослідники, зокрема американський економіст Д. Сітарз, сталий розвиток сільського господарства розглядає як спосіб організації роботи галузі, коли сучасні технологічні інновації комбінуються з необхідними способами захисту природних ресурсів, навколишнього середовища та виробляють екологічно захищені якісні продукти харчування і сировину для харчової, переробної та легкої промисловості, а це, у свою чергу, може забезпечувати виробникам більшу прибутковість. На необхідності оцінки сталості розвитку сільського господарства через споживання «сталих», екологічних, органічних, біотоварів наголошують у своїх роботах Я. Горчаков, Я. Любовецький, Е. Климов, М. Меньшикова, Л. Ревенко, Лім Лі Цзин, Д. Грін, Б. Лі, Дж. Моррісон, А. Верт, Т. Лінс та ін.

Наявність різних підходів щодо визначення сутності сталого розвитку сільського господарства, ролі сільськогосподарського виробництва у забезпеченні відтворення національної економіки та досягнення цілей сталого розвитку, фрагментарний характер досліджень зв'язків між орієнтирами розвитку галузі та функціями сільського господарства потребує теоретичного узагальнення та систематизації.

Формулювання мети. Мета написання статті полягала у тому, щоб систематизувати доробок щодо сутності та елементів сталого розвитку сільського господарства, виходячи з багатофункціональності галузі, теоретично обґрунтувати «піраміду потреб» сталого розвитку сільського господарства, довести необхідність узгодження орієнтирів сталого розвитку на всіх рівнях управління та всіх стадіях відтворення сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу. Термін «сталий розвиток сільського господарства» набув широкого обговорення серед науковців, практиків, державних службовців та представників урядів після 1996 р., коли на сесії ФАО (Продовольча і Сільськогосподарська Організація ООН) у Римі були сформульовані і прийняті основні положення сталого розвитку сільського господарства та сільських територій (скорочено – САРД від англійської аббревіатури SARD). Було, крім того, визнано, що головною метою сталого сільського господарства та сільського розвитку є підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки. Для виконання цього завдання необхідна підтримка освітніх ініціатив, застосування економічних інновацій і розвиток прийнятних нових технологій, що забезпечить таким чином доступ до продуктів харчування, відповідні потреби людини в поживних елементах; розвиток товарного виробництва; скорочення безробіття та підвищення рівня доходів як засобу боротьби з бідністю; управління природними ресурсами та захист навколишнього середовища [5]. Практично відразу на Європейській конференції з питань сільського розвитку (Ірландія, Корк, 7–9 листопада 1996 р.) була прийнята «Коркська декларація», де проголошено, що сталий розвиток сільських територій стає провідним питанням порядку денного ЄС та фундаментальним принципом спільної сільськогосподарської політики. Завдання сталого розвитку сільського господарства та сільських територій зводились до такого: переорієнтація міграційних потоків до сільської місцевості, боротьба з бідністю, сприяння зайнятості населення, реалізація гендерної політики, задоволення зростаючих вимог споживачів, покращення рівня та

якості життя, здоров'я, безпеки, створення можливостей для розвитку особистості та проведення дозвілля, поліпшення сільського добробуту, переорієнтації регіональної політики на вирішення питань захисту навколишнього середовища, розвитку інфраструктури сільської місцевості, системи охорони здоров'я. Все більше наявних ресурсів спрямовувалося на розвиток сільських територій та охорону навколишнього середовища [6]. Таким чином, спираючись на орієнтир підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки, ЄС суттєво розширив та конкретизував перелік завдань сталого розвитку, приступив до реалізації сталого підходу не тільки у сільськогосподарському секторі, а й у всіх сферах життя.

Уряди розвинених країн світу теж змістово оновили національні програми розвитку. Так, позиція Департаменту навколишнього середовища, продовольства і сільського господарства Великобританії збігається із орієнтирами європейської спільної сільськогосподарської політики та спрямована:

- на забезпечення для споживача регулярних поставок здорової різноманітної їжі за помірною ціною, виробленої відповідно до загальноприйнятих екологічних та соціальних стандартів;
- забезпечення ефективного захисту навколишнього середовища і дбайливе використання природних ресурсів;
- збереження краєвидів, тваринного світу, культурної та археологічної цінності сільськогосподарських земель;
- підтримання належного рівня тваринного життя [7].

Міністерство сільського господарства США в Програмах із дослідження та навчання сталого сільського господарства і розвитку консультативної кооперативної служби екстеншн (SARE, CSREES) розглядає сільське господарство як систему:

- яка створює і контролює природні біологічні цикли;
- захищає і відновлює родючість ґрунту і природні ресурси;
- оптимізує використання ресурсів на підприємстві;
- скорочує використання невідновних ресурсів;
- забезпечує стабільний дохід сільському населенню;
- застосовує можливості сімейного та громадського фермерства;
- мінімізує шкідливий вплив на здоров'я, природу, якість води та навколишнє середовище [8, с. 20].

Додамо, якщо позиція США спирається, у першу чергу, на виробничо-організаційний підхід щодо сталого розвитку сільського господарства, то європейські країни це питання розглядають комплексно, з урахуванням наслідків у культурній, соціальній, виробничій, переробній, фінансовій та інших сферах і органах державного регулювання. Розширення тлумачення змісту сталого розвитку галузі та включення до нього соціальних та екологічних питань, на нашу думку, пов'язано з особливостями галузі та її багатофункціональністю. У міжнародній практиці сформувались три підходи щодо функцій сільського господарства: перший – забезпечення продовольчої безпеки та розвитку; другий – прагнення продовольчої незалежності, третій – розвиток багатофункціонального сектора національних економік. Роль сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки особливо чітко було окреслено ще на конференції ФАО в Нідерландах (м. Маастрихт) у вересні 1999 р., де зазначалося, що забезпечення продовольчої безпеки у поєднанні з підвищенням ролі навколишнього середовища і розвитком сільських

регіонів неможливе без стабільного розвитку сільського господарства. На думку О. І. Гойчука, конференція заклала основи для формування цілей і розробки практичних рекомендацій для досягнення стабільного розвитку сільського господарства і продовольчої безпеки. Автор вважає, що продовольча безпека, стан навколишнього середовища та розвиток сільських регіонів є опосередкованими ефектами сільськогосподарського виробництва та можуть розглядатися як суспільні блага, водночас розвиток галузі потребує державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Сучасний виклад Концепції багатофункціональності сільського господарства було представлено у глобальному звіті ОЕСР «Міжнародна оцінка сільськогосподарських знань, науки та технологій для цілей розвитку», який був прийнятий і затверджений урядами 58 країн у 2008 р. [9]. Прихильники багатофункціональності вважають, що окрім виробництва сільськогосподарських (у т.ч. продовольчих) товарів, сільське господарство формує сировинну базу для переробної промисловості, забезпечує диверсифікацію виробництва, життєдіяльність сільських територій, продовольчу безпеку, сферу зайнятості населення, зберігає культурну спадщину, запобігає стихійним лихам, виконує рекреаційну функцію, зберігає біологічне різноманіття та навколишнє середовище. Погоджуємося з позицією О. В. Бородіної про те, що багатофункціональність породжує нову загальнонаціональну значимість сільського господарства, а отже, потребує принципово нового підходу до забезпечення сільського розвитку на сталій основі, але не тільки на національному, а й на міжнародному рівні [10]. Із урахуванням структури національної економіки, ролі сільськогосподарської продукції у зовнішній торгівлі країн та можливості диверсифікованого використання сільськогосподарських товарів, на нашу думку, функції, окрім продовольчої, виробничої, економічної, соціальної, демографічної, рекреаційної, також можуть бути пов'язані з забезпеченням енергетичної, промислової, зовнішньоторговельної (зовнішньоекономічної) безпеки країн.

Концепція сталого розвитку (у т.ч. і сталого розвитку сільського господарства) ґрунтується на єдності та збалансованому розвитку трьох складників – економічного, екологічного, соціального. Економічний складник сталого розвитку сільського господарства має забезпечувати рентабельність виробництва; для досягнення економічної стійкості сільськогосподарські виробники мають застосовувати методи, які підвищують продуктивність їх виробництва, тобто диверсифікацію виробництва і ринків. Соціальний складник стійкості спрямований на забезпечення високого рівня життя працівників, безконфліктні стабільні соціально-культурні відносини, участь фермерів у різноманітних місцевих заходах, що позитивно впливатиме на місцеву громаду. Сутність екологічної компоненти сталого розвитку має бути спрямована на збереження цілісності і життєздатності біологічних і фізичних природних систем, від яких передусім залежить стабільність біосфери в глобальному масштабі, а також на збереження їх здібності до змін і самовідновлення [11, с. 4; 1]. Визначальне місце у сукупності складників належить економічному, оскільки саме він формує передумови для сталого функціонування решти підсистем (соціальної та екологічної) [12].

Досягнення цілей сталого розвитку залежить від взаємодії, конвергенції підсистем, цілі розвитку яких мають певний (у т.ч. нелінійний) зв'язок між елементами, хоча між ними існують протиріччя. Так, взаємодія економічного і соціального складників сприяє справедливому розподілу доходів між сільським населенням, економічного та екологічного – виникненню вартісних оцінок впливу сільсько-

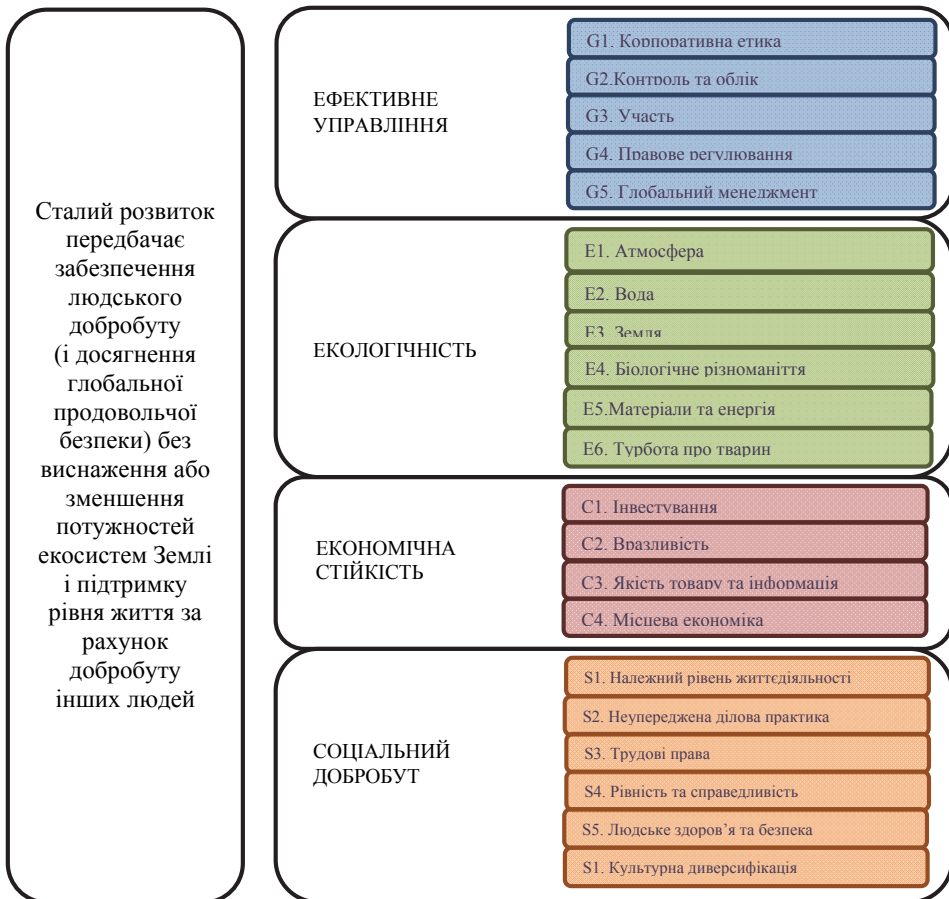
господарського виробництва на природу та інтерналізацію (облік в економічній звітності підприємств) зовнішніх впливів на навколишнє середовище, соціальної та екологічної – формуванню тісного внутрішнього зв'язку поколінь і міжпоколінної рівності, дотриманню прав майбутніх поколінь та участі населення в процесі прийняття рішень [13]. Найбільш «конфліктними» можна вважати протиріччя між економічними та екологічними цілями. Наприклад, мотивація нарощувати прибутки автоматично не означає реалізацію екологічних заходів зі збереження навколишнього середовища, біорізноманіття, клімату та ін. На думку автора, розв'язання протиріч – складний, керований процес збалансування економічних, соціальних та екологічних інтересів зацікавлених учасників на стадіях відтворення продовольчих та агропромислових систем країн та на всіх рівнях (місцевому, національному, міжнародному та глобальному).

Порівняльний аналіз національних продовольчих агропромислових систем свідчить, що значущість кожної підсистеми для окремо взятої країни різна, тому країни з різною швидкістю послідовно, але все ж просуваються від реалізації суто економічних завдань розвитку до соціальних та екологічних. З позицій споживача та багатофункціональності сільського господарства, на кшталт «піраміди Маслоу», можна побудувати своєрідну «піраміду потреб» сталого розвитку сільського господарства. На нашу думку, орієнтири сталого розвитку продовольчої та агропромислової систем кожної країни змінюються у такій послідовності: задоволення продовольчих та виробничих потреб у сільськогосподарській продукції; продовольча безпека; виробнича безпека (забезпечення сировиною переробних галузей); енергетична безпека; біодиверсифікація виробництва та торгівлі за умови ефективного господарювання (переважно економічні елементи сталого розвитку); забезпечення повної зайнятості, гідних доходів сільського населення, зменшення рівня бідності, упорядкування середовища проживання сільського населення, збереження національно-культурної спадщини (переважно соціальні елементи); забезпечення здоров'я людей, тварин, рослин; охорона навколишнього середовища та відтворення екосистеми (переважно екологічні елементи).

Визначальну роль у забезпеченні сталого розвитку галузі відіграють фактори та умови стійкості, методики оцінки сталості сільського господарства. В. А. Іванов та А. С. Пономарьова запропонували оцінювати внутрішні (пов'язані із виробничим, технологічним процесами та організацією виробництва) та зовнішні чинники – фактори бізнес-середовища, у т.ч. зовнішньоекономічні умови [14]. Положення економічної теорії про товарне господарство наголошують, що результатом виробництва мають стати споживчі блага, тобто товари та послуги, які б задовольняли потреби споживачів та суспільства. Перехід на засади сталого розвитку активізує відтворення «сталих», екологічних, органічних, біотоварів, вироблених, оброблених, спожитих із дотриманням норм соціально-трудового законодавства соціально-відповідальними компаніями та таких, що не завдають шкоди навколишньому середовищу. Зростаюча відкритість національних економік об'єктивно потребує врахування вимог щодо кон'юнктури світових ринків, походження товару, якості продукції, відповідності міжнародним стандартам, інформування споживачів про рівень безпечності продукції, способу її виробництва, зберігання, транспортування й т. ін. Вимоги щодо сталого розвитку виробництва реалізуються у товарах, які знаходять ринок збуту на міжнародному ринку через товарно-обмінні операції. Участь у глобальному поділі праці та факторів

виробництва сприяє тому, що міжнародна торгівля перетворюється на фактор економічного зростання на засадах сталості.

Завдання розробки критеріїв та показників сталого розвитку були поставлені ще на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. (розділ 40 «Інформація для прийняття рішень»), але робота й дотепер не завершена. Серед запропонованих індикаторів найбільш відомі: система індикаторів сталого розвитку, запропонована Комісією ООН з питань сталого розвитку, що складається з 132 індикаторів; система інтегрованих екологічних і економічних національних рахунків, запропонована Статистичним відділом ООН і націлена на врахування екологічного фактора в національних статистиках; показник «дійсних заощаджень», розроблений і розрахований Світовим Банком (швидкість накопичення національних заощаджень після належного обліку виснаження природних ресурсів і збитку від забруднення навколишнього середовища); програма екологічних індикаторів ОЕСР; перелік екологічних показників для країн Східної Європи, Кавказу, і Центральної Азії (Європейська економічна комісія ООН) [15, с. 129]. Щодо оцінки сталості сільського господарства найбільш упорядкована та деталізована система представлена ФАО, причому вона містить 116 індикаторів, об'єднаних у 58 субтем, систематизованих у 21 тему (комплексні показники сталого розвитку). Довідник із оцінювання сталого розвитку продовольчих

Комплексні показники оцінки сталого розвитку сільського господарства відповідно до SAFA [16, с. 20]

та сільськогосподарських систем Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems (SAFA) можна розглядати як методичну базу для оцінки ефективності управління, екологічності, економічної стійкості та соціального добробуту. Головним чином ця структура базується на існуючих схемах сталого розвитку, дає можливість підприємствам використовувати вже існуючі технології, стандарти, інновації на етапі виробництва, переробки, обміну, реалізації сільськогосподарських товарів. Комплексні показники оцінки сталого розвитку сільського господарства схематичні наведені на рисунку.

До переваг запропонованої методики слід віднести її універсальність, оскільки є можливість дослідити всі сфери сільського господарства (рослинництво, тваринництво, рибальство, лісівництво, аквакультура, післяжнивні роботи та ін.) на всіх етапах життєвого циклу товару, комплексність, з огляду на всі складники сталого розвитку та систему управління, включені до методики. Хоча методика й розрахована на оцінювання сталості діяльності виробників на всіх стадіях відтворення (від виробництва до споживання товару), а втім, на нашу думку, значна кількість індикаторів та велика база даних, крім того, необхідність залучення експертів для оцінки певних показників, високий рівень агрегованості показників суттєво звужують практичну сферу її застосування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З 90-х років по теперішній час завдання сталого розвитку сільського господарства поступово еволюціонували – відбулося зміщення акценту від підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки до забезпечення соціального добробуту без виснаження екосистем, змін клімату, нанесення шкоди навколишньому середовищу за умови економічного ефективного виробництва. Поєднання економічної стійкості, екологічності та соціального добробуту у «трикутнику сталого розвитку» галузі фактично можна уявити у вигляді своєрідної «піраміди потреб» сталого розвитку сільського господарства, основу якої формує економічна підсистема. З огляду на багатofункціональність сільського господарства економічні потреби пов'язані із забезпеченням споживачів продовольством, сировиною для переробки, продовольчої, виробничої, енергетичної безпеки, біодиверсифікації виробництва та торгівлі за умови ефективного господарювання. Складниками соціальних потреб суспільства є забезпечення повної зайнятості, гідних доходів сільського населення, скорочення рівня бідності, упорядкування середовища проживання сільського населення, збереження національно-культурної спадщини (переважно соціальні елементи підсистеми). Домінуючими орієнтирами сталого розвитку сільського господарства на вершині «піраміди» мають стати екологічні завдання – забезпечення здоров'я людей, тварин, рослин; охорона навколишнього середовища та відтворення екосистем. Сталий розвиток – це складний, динамічний, керований та багаторівневий процес збалансування економічних, соціальних та екологічних орієнтирів з можливими протиріччями, тому потребують узгодження інтересів та пошуку компромісних рішень між учасниками ринку на всіх стадіях відтворення. Визнання світовою спільнотою концепції сталого розвитку у сільському господарстві та прийняття її національними урядами як дороговказної робить актуальними питання впливу міжнародної торгівлі на досягнення орієнтирів сталості. Перспективи подальших досліджень також будуть полягати у визначенні особливостей споживчих та суспільних благ (товарів та послуг), які відповідатимуть орієнтирам сталого розвитку сільського господарства.

Бібліографічні посилання

1. **Попова, О. Л.** Теоретичні основи стійкого розвитку агросфери та формування адекватної української стратегії [Текст] / О. Л. Попова // Зб. наук. пр. ННЦ «Ін-т земл-ва УААН». – 2010. – Випуск 3. – С. 18–27.
2. **Несветов, О. О.** Теоретичні аспекти сталого розвитку сільського господарства [Текст] / О. О. Несветов // Вісн. Харк. нац. аграр. ун-ту ім.В.В.Докучаєва. Сер.: «Економічні науки». Зб. наук. пр. – 2011. – № 4. – С. 182–187.
3. **Малік, М. Й.** Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва [Текст] / М. Й. Малік, М. А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3–12.
4. Органическое продовольствие – новый вектор развития сельского хозяйства. – Мосты. – 2013. – Вып. 8. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ictsd.org/bridgesnews> – Загл. с экрана.
5. **Петриков, А.** Устойчивое развитие сельской местности в России и направления научных исследований [Электронный ресурс] / А. Петриков. – Режим доступа: http://www.redov.ru/nauchnaja_literatura_prochee/selskoe_soobshestvo_21_veka_ustoichivost_razvitija/p3.php – Загл. с экрана.
6. Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельских территорий: Зарубежный опыт и проблемы России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.redov.ru/nauchnaja_literatura_prochee/selskoe_soobshestvo_21_veka_ustoichivost_razvitija/p3.php – Загл. с экрана.
7. Towards sustainable agriculture: A pilot set of indicators, MAFF (February 2000). Useful links related to sustainable agriculture [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ecifm.rdg.ac.uk/sustainable_agriculture.htm – Title from the screen.
8. Устойчивое развитие сельских территорий: Вопросы стратегии и тактики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.redov.ru/nauchnaja_literatura_prochee/selskoe_soobshestvo_21_veka_ustoichivost_razvitija/p3.php – Загл. с экрана.
9. Agriculture at a Crossroads. The International Assessment of Agricultural Knowledge, Science, and Technology for Development (IAASTD): global report / edited by Beverly D. McIntyre [et al.]. – 2009. – 606 p.
10. **Бородіна, О. В.** Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність [Електронний ресурс] / О. В. Бородіна – Режим доступу: www.ief.org.ua/Arjv_EP/Borodina106.pdf – Заголовок з екрана.
11. **Сморжанюк, Т. П.** Сталий розвиток в умовах глобалізації та його складові [Електронний ресурс] / Т. П. Сморганюк. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ecinn_2013_53_29 – Заголовок з екрана.
12. **Гончаренко, І. В.** Визначення підходів до трактування сутності економічного механізму сталого розвитку сільських територій [Текст] / І. В. Гончаренко // Всеукраїн. наук. – вироб. журн. «Сталий розвиток економіки». – 2012. – № 4(14). – С. 146–148.
13. **Синицына, Е.** Концепция устойчивого развития [Электронный ресурс] / Е. Синицына. – Режим доступа: <http://cloudwatcher.ru/analytics/2/view/72/> – Загл. с экрана.
14. **Иванов, В. А.** Методологические основы устойчивости аграрного сектора [Электронный ресурс] / В. А. Иванов, А. С. Пономарева – Режим доступа: <http://esc.vscs.ac.ru/file.php?module=Articles&action=view&file=article&aid=1529> – Загл. с экрана.
15. **Тарасова, Н. П.** Индексы и индикаторы устойчивого развития [Электронный ресурс] / Н. П. Тарасова, Е. Б. Кручинина – Режим доступа: <http://www.ustoichivo.ru/i/docs/18/tarasova.pdf> – Загл. с экрана.
16. SAFA Sustainability Assessment of Food and Agriculture systems guidelines version 3.0. – 267p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/SAFA_Guidelines_Final_122013.pdf – Title from the screen.

Надійшла до редколегії 24.12.2014